

Monika Zamarlik-Mazurek¹ ABCDEF
Grzegorz Fuchs² ABCDEF

WIELOKULTUROWOŚĆ JAKO WYZWANIE DLA POLSKIEJ KURATELI SĄDOWEJ

MULTICULTURALISM AS A CHALLENGE FOR POLISH PROBATION SERVICES

Otrzymano: 28.06.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6380

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

A – projekt badań; B – wykonanie badań; C – analiza statystyczna; D – interpretacja danych;
E – przygotowanie manuskryptu; F – przegląd piśmiennictwa

Streszczenie

Celem artykułu jest eksplanacja wybranych elementów zjawiska wielokulturowości we współczesnym społeczeństwie polskim, ze szczególnym uwzględnieniem kuratorów sądowych oraz ich podopiecznych, jakimi są cudzoziemcy. Dokonany w opracowaniu opis problematyki wielokulturowości oraz jego odniesienie do pracy kuratorów sądowych, w kontekście podmiotu ich pracy, czyli dozorowanych i nadzorowanych cudzoziemców, ma za zadanie przede wszystkim zasygnalizowanie problematyki. Wielokulturowość stanowi wyzwanie dla wielu obszarów funkcjonowania społeczeństwa. Nieunikniona wydaje się konfrontacja kuratorów sądowych z tym zjawiskiem, co właściwie ma miejsce w chwili obecnej. Niemniej w przyszłości może to stanowić problem o większej skali. Dlatego ko-

¹ Mgr Monika Zamarlik-Mazurek, Zastępca Kuratora Okręgowego ds. karnych w Sądzie Okręgowym w Krakowie, autor do korespondencji: Monika Zamarlik-Mazurek, e-mail: monika4242@op.pl, ORCID: 0000-0002-7246-2728.

² Dr Grzegorz Fuchs, funkcjonariusz Aresztu Śledczego w Mysłowicach, ORCID: 0000-0003-4632-6017.

nieczne jest już teraz naukowe eksplorowanie tego obszaru i zaznajamianie z nim zainteresowanych specjalistów z dziedziny probacji. Celem tego rodzaju zabiegów jest przygotowania kuratorów sądowych do właściwej realizacji obowiązków służbowych również wobec tej specyficznej, ale i niewątpliwie istotnej z punktu widzenia rozwoju państwa polskiego grupy społecznej, jaką są cudzoziemcy.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, kuratela sądowa, kompetencje międzykulturowe

Abstract

The aim of the article is to explain selected elements of multiculturalism in contemporary Polish society, with particular emphasis on probation officers and probationers who are foreigners. The description of multiculturalism, including with reference to the work of probation officers, in the context of those for whom they perform work, i.e. the supervised foreigners, has the main purpose of signalling the problem. Multiculturalism is a challenge for many areas of society functioning. The confrontation by probation officers with this phenomenon seems inevitable, and is actually happening at the moment. Nevertheless, in the future it may become a problem on a larger scale. Therefore, it is necessary to explore this area now from the scientific point of view and to make interested specialists in the field of probation familiar with it. The aim of this kind of activities is to prepare probation officers to properly perform their duties also towards foreigners, a special group and one that is undoubtedly important from the point of view of the development of the Polish state.

Key words: multiculturalism, probation, intercultural competence

Wstęp

Jednym z priorytetowych wyzwań, przed którymi stoi Rzeczpospolita Polska, są niesprzyjające trendy demograficzne. Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego dotyczącej demografii, przewiduje się, iż do 2035 r. nastąpi depopulacja Polski o ponad 2 mln osób w odniesieniu do 2007 r. Postępujące zmiany w tym obszarze zostały zapoczątkowane po 2015 r.³

Niewielki przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa, jak również emigracja zarobkowa obywateli polskich powodują niedobór na rynku pracy. Eksperti Organizacji Narodów Zjednoczonych przewidują iż Polska znajduje się wśród państw, których populacja będzie się zmniejszać najszybciej. Tym samym polskie społeczeństwo będzie się błyskawicznie starzeć. Wobec tych danych liczbowych, okazuje się, iż już w 2030 roku będzie brakowało obsady na co piąte stanowisko pracy w Polsce. Oznacza to, że na 20 milionów etatów zajętych będzie tylko ok. 16 mln. Problem będzie dotyczył nie tylko wysoko wykwalifikowanych stanowisk, ale także tych o kwalifikacjach podstawowych. Aby zatem móc utrzymać aktualny poziom zatrudnienia w gospodarce, w kraju powinno pracować ok. 8% cudzoziemców⁴.

Cudzoziemcy stanowią i stanowić będą zatem coraz bardziej istotną grupę społeczną w Rzeczypospolitej Polskiej. Przyrost migracji osób z „państw trzecich”, prócz wymiernego efektu ekonomicznego, niesie za sobą zagrożenia w postaci zwiększającej się liczby cudzoziemców popadających w konflikt z prawem. Wzrośnie liczba popełnianych przestępstw, które są pochodną zjawiska migracyjnego obserwowanego w szczególności w krajach Europy Zachodniej. Naturalną konsekwencją stanie się zwiększenie liczby osób, względem których będzie istniała konieczność stosowania środków probacyjnych w postaci nadzoru i dozoru sprawowanego przez kuratorów. Natomiast Ci cudzoziemcy, wobec których zastosowano nadzór i dozór, stanowią specyficzną grupę.

Celem artykułu jest przedstawienie i opis wybranych elementów zjawiska wielokulturowości we współczesnym społeczeństwie polskim, ze szczególnym uwzględnieniem kuratorów sądowych oraz ich podopiecznych, ja-

³ *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009; *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, Warszawa 2013.

⁴ A. Dragan, *Polska jako kraj migracji*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2016, s. 4.

kimi są cudzoziemcy. Artykuł składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym przybliżono niektóre skutki migracji ludności, w drugim przedstawiono wybrane aspekty teoretyczne kurateli. W trzecim zaś omówiono wielokulturowość oraz odniesiono ją do obszaru pracy kuratorów sądowych.

1. Wybrane konsekwencje migracji

Początki migracji sięgają XIX wieku, kiedy to społeczno-ekonomiczne zmiany (przejęcie z feudalizmu do kapitalizmu), spowodowały możliwość przemieszczania się ludności. W roku 2013 agenda Organizacji Narodów Zjednoczonych – UNHCR (*United Nations High Commissioner for Refugees*) – szacowała liczbę uchodźców na całym świecie na ponad 51 mln osób. Ponad 33 mln z tej liczby to tzw. uchodźcy wewnętrzni (przebywający wewnątrz własnego kraju). Poza swoim krajem przebywało 16,7 mln uchodźców. Ponad połowa uchodźców, wywodzi się z: Afganistanu, Syrii oraz Somalii. Ich celem są zamożne kraje europejskie. W krajach członkowskich Unii Europejskiej sytuacja demograficzna jest trudna ze względu na zbyt małą liczbę urodzeń, umożliwiających zastępowalność pokoleń. Powyższe, w niektórych przypadkach powoduje, iż przyrost naturalny jest ujemny. Wobec czego rozwiązaniem przyjmowanym przez niektóre państwa jest przyjęcie migrantów. Zabieg ten ma spowodować utrzymanie aktualnego poziomu życia obywateli⁵.

Na początku lat 90. ubiegłego wieku rozpoczął się dynamiczny wzrost liczby imigrantów, których celem była Polska. Aktualnie Polska z kraju emigracyjnego w coraz większym stopniu staje się krajem przyjmującym imigrantów, a ich liczba, mimo że procentowo jest niewielka, stale wzrasta⁶.

W dniu 31 lipca 2012 roku Rząd Rzeczypospolitej Polskiej przyjął dokument: „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”. Opracowanie zostało przygotowane przez Zespół do Spraw Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji⁷. We wprowadzeniu

⁵ https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf, dostęp: 15.01.2020.

⁶ H. Bojar, *Rodzina imigrancka w Polsce z perspektywy. Community studiem*, w: *Oblicza lokalności: ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewski, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2008, s. 365.

⁷ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy*, w: *Prawa człowieka. Humanistyczne zeszyty naukowe*, red. L. Wiczorek, z. 21, 2018, s. 65.

do dokumentu wskazano, iż mobilność zagraniczna jest ważnym czynnikiem, który wpływa na sytuację, w jakiej znajdują się poszczególne społeczeństwa oraz państwa europejskie⁸. Zjawisko to było znane od XIX wieku, aczkolwiek Polska doświadczyła go dopiero po II wojnie światowej. Przy czym nie była dostatecznie do niego przygotowana, m.in. pod względem rozwiązań legislacyjnych i proceduralnych, jak również wiedzy na temat międzynarodowych praktyk w tym zakresie. Istniejący wówczas system logistyczny oraz instytucjonalny nie sprostął panującej wówczas sytuacji migracyjnej⁹. W dokumencie podkreślono również, iż wpływ na powyższą sytuację miała kondycja ekonomiczna Polski, która uniemożliwiała wdrożenie schematów postępowania funkcjonujących w Europie Zachodniej. Tym samym dokument ten stał się „milowym krokiem”, gdyż do tamtego czasu Polska nie dysponowała uporządkowaną koncepcją polityki migracyjnej i integracyjnej¹⁰. Adekwatnie obrazuje ówczesną sytuację Witold Klaus, który w 2007 roku sformułował następujące uwagi: „Polska w zasadzie nie dysponuje dokumentem, który określałby założenia naszej polityki migracyjnej. Całokształt działań podejmowanych w tym zakresie przez władze cechuje doraźny charakter i najczęściej brak uprzedniej analizy zjawiska oraz brak głębszej refleksji nad konsekwencjami planowanych działań. Dotyczy to zarówno polityki stosowanej wobec migrantów ekonomicznych, jak i polityki integracyjnej”¹¹.

Istotnym elementem branym pod uwagę przez cudzoziemców, którzy decydują się na zamieszkanie w określonym państwie, są zyski z uzyskania obywatelstwa¹². Do 15 sierpnia 2012 roku obowiązywała na terenie Rzeczypospolitej Polskiej ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim¹³. Wówczas wprowadzono w życie nową ustawę, która obowiązuje do chwili obecnej¹⁴. Nowe przepisy były reakcją na politykę migracyjną. Celem było stworzenie takich procedur, które ułatwią dostęp do kraju obywatelom tych państw, którzy są w nim najbardziej pożądanymi. Po weryfikacji nowego systemu nadawania obywatelstwa przez Instytut Spraw

⁸ *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, Dokument Zespołu ds. Migracji MSWiA, przyjęty przez Radę Ministrów RP 31.07.2012 r., s. 4.

⁹ *Ibidem*, s. 5.

¹⁰ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 66.

¹¹ *Ibidem*, s. 66.

¹² *Ibidem*, s. 68.

¹³ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 1962 nr 10, poz. 49).

¹⁴ Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 2020, poz. 347 t.j.).

Publicznych (badaniami metodą wywiadu), która odbyła się w 2015 roku, eksperci tego instytutu ocenili wzrost nadań obywatelstwa polskiego jako niski, czego przyczyną miała być niejasna polityka migracyjna. Wskazano, iż nie jest wiadomym, którzy obywatele są w Polsce najbardziej pożądanymi. Czy są to pochodzący z Polski obywatele innych państw, czy osoby, które podjęły w Polsce pracę lub założyły rodzinę. Poza tym brak jest kampanii informacyjnych, mających promować polskie obywatelstwo, co implikuje, iż bardziej atrakcyjne dla cudzoziemców są inne kraje Unii Europejskiej¹⁵.

Najwyższa Izba Kontroli (NIK) w swoim wystąpieniu, dotyczącym przygotowania administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, zatwierdzonym w dniu 19.06.2019 roku, zwraca m.in. uwagę, że zauważalnym i bezspornym, jest od kilku lat wzrost, obecności obywateli obcych państw, przede wszystkim z Ukrainy, podejmujących zatrudnienie w Polsce. Cudzoziemcy są widoczni, przede wszystkim w dużych aglomeracjach miejskich, w których rozwój rynku pracy następuje dynamicznie. Przeobrażająca się, od co najmniej kilku lat sytuacja międzynarodowa, jak również rosnące z tego powodu zainteresowanie obcokrajowców, zwłaszcza tych pochodzących z Ukrainy, legalizacja pobytu oraz zatrudnienia na terenie Rzeczypospolitej Polskiej implikują ważne wyzwania i problemy urzędów zaangażowanych w obsługę tych osób. Wobec powyższego, urzędy powinny być gotowe do obsługi cudzoziemców, pod różnymi względami: organizacyjnym, finansowym, kadrowym, technicznym czy proceduralnym. Dokonana ocena tej gotowości polskich urzędów jest jednak niska, na co wpływ ma między innymi brak planu działań integracyjnych, takich jak 1) przygotowanie urzędników i urzędów do obsługi cudzoziemców; 2) dostosowanie przepisów do cudzoziemców przebywających w Polsce. W tym zakresie ważny jest postulat poprawy przygotowania urzędników do wykonywania zadań wobec cudzoziemców w zakresie: językowym, merytorycznym i kulturowym¹⁶.

Kuratorzy sądowi, jako specyficzna grupa zawodowa, wymagają przygotowania do realizacji zadań wobec nadzorowanych lub dozorowanych cudzoziemców. Służba kuratorska stoi przed wyzwaniem, polegającym w pierwszej kolejności na zintensyfikowaniu szkoleń i warsztatów dla kuratorów oraz równoległym dostosowaniu obowiązujących przepisów do zachodzących zmian

¹⁵ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 67.

¹⁶ Informacja o wynikach kontroli – Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, LWR.430.001.2019, Nr ewid. 24/2019/P/18/105/LWR, s. 5–6.

w strukturze społeczeństwa. Jest to zadanie niewątpliwie trudne. Niemniej nie jest niewykonalne, chociażby dlatego, że służbę kuratorską tworzą ludzie posiadający odpowiednie wykształcenie i profesjonalne doświadczenie.

Kolejny rozdział ma za zadanie przedstawić niektóre aspekty funkcjonowania kurateli sądowej w Polsce.

2. Metody pracy kuratora sądowego a praca z cudzoziemcami

Istnieje wiele modeli pracy kuratorów sądowych¹⁷. Aby je jednak przedstawić, należy na początku wskazać na niektóre czynniki, które decydują o realizowaniu zadań przez kuratorów sądowych w sposób optymalny. Wśród nich wymienia się m.in.: wykształcenie, umiejętności specjalistyczne, wiek, cechy osobowe, motywacje, styl pracy, rodzaj i charakter działań w ramach współpracy z innymi podmiotami¹⁸. Mając na uwadze powyższe, można dokonać następującego podziału modeli pracy kuratorów sądowych ze względu na kryterium ich dominującej działalności:

- kontrolny (kontrolno-represyjna)¹⁹,
- *casework*,
- system kontroli i opieki aktywizującej,
- wychowujący²⁰.

W przypadku kontrolnego modelu kurator oczekuje zmian w zachowaniu podopiecznego. Model *casework* opiera się na stymulowaniu poczynań podopiecznego. W systemie kontroli i opieki aktywizującej kurator jest głównym organizatorem oddziaływań wychowawczych, zaś kuratela wychowująca wyróżnia się między innymi stwarzaniem i wdrażaniem nowych sytuacji dla podopiecznego²¹.

¹⁷ A. Witkowska-Paleń, *Model kurateli sądowej w Polsce i jego przemiany*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2005, t. 33, z. 1, s. 232–233.

¹⁸ *Ibidem*, s. 233.

¹⁹ Określenie „kuratela kontrolno-represyjna” można znaleźć m.in. w: M. Gwoździcka-Piotrowska, D. Czajkowska-Ziobrowska, *Zadania kuratora sądowego w procesie resocjalizacji*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Bezpieczna szkoła – Bezpieczny uczeń: Edukacja wobec zagrożeń szkolnych*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007, s. 468.

²⁰ A. Witkowska-Paleń, *Model kurateli...*, *op. cit.*, s. 231–258.

²¹ K. Gogacz, *Kurator sądowy wobec wyzwań i zagrożeń resocjalizacji skazanych w środowisku otwartym*, „Journal of Modern Science” 2015, nr 1 (24), Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, s. 142.

Istnieje ryzyko, iż aktualnie w Polsce nadal dominuje model kontrolno-represyjny²², pomimo niezbitych dowodów przedstawianych w licznej literaturze przedmiotu na większą skuteczność pozostałych modeli²³. Warto wskazać na jeszcze inne rozróżnienie. Role (modele pracy), w jakie mogą się wcielić kuratorzy sądowi w ramach realizowanych przez siebie zadań, to przede wszystkim: doradca – motywujący podopiecznego do pozytywnych działań; edukator/pedagog – pomocny w rozwijaniu potencjału osobowego podopiecznego; adwokat – będący sojusznikiem w wykorzystywaniu przez probanta możliwości, jakie stanowi dla niego kapitał społeczny (które powinien sam sprawnie z wykorzystywać). Jak wspomniano powyżej, kuratorzy sądowi porzucają proponowane przez literaturę przedmiotu ideały na rzecz działań kontrolnych. Wobec tego zamiast pełnić funkcję doradcy/edukatora/adwokata, przy jednoczesnym postępowaniu według reguł postępowych i skutecznych modeli, odgrywają raczej rolę strażnika²⁴ czy egzekutora zadań określonych uprzednio do realizacji.

Praca kuratora wymaga niewątpliwie znajomości wielu metod, umiejętności ich łączenia i doboru. Niemniej, wydaje się, że jednym z najbardziej istotnych elementów, stanowiących zarazem kompetencję kuratora, jest umiejętność zdiagnozowania problemu, doboru metody oddziaływania i skierowania do właściwych specjalistów.

Kuratela sądowa w krajach Europy Zachodniej jak również w Polsce stanowi instytucję o nachyleniu probacyjnym. Według słownika języka polskiego, probacja to „ogół instytucji prawnych służących resocjalizacji i prewencji kryminalnej”²⁵. Bałandynowicz wskazuje, iż w kontekście prawnym „probacja” to „działalność profesjonalna podmiotów na rzecz jednostek dysfunkcyjnych psychospołecznie” lub „metoda postępowania z osobami (...), oddanymi pod nadzór kuratora, i związany z nią model resocjalizacji”²⁶.

Bałandynowicz podkreśla również, iż probacja opiera się na teorii, iż najlepszą drogą resocjalizacji (rozumianej jako cel) jest „organizowanie sankcji

²² M. Gwoździcka-Piotrowska, D. Czajkowska-Ziobrowska, *Zadania kuratora sądowego...*, *op. cit.*, s. 468.

²³ B. Zinkiewicz, *Rola kuratora sądowego w systemie wsparcia rodziny i dziecka w kryzysie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 8, s. 18.

²⁴ M. Muskala, J. Kusztal, *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 1, s. 34.

²⁵ <https://sjp.pl/probacja>, dostęp: 22.05.2019.

²⁶ A. Bałandynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4, s. 78.

kryminalnych w społeczeństwie w przypadkach, gdy jest to uzasadnione funkcjami kary. Zakłada się, że dana osoba nauczy się z powodzeniem żyć w społeczeństwie, a nie w sztucznym i oderwanym środowisku, jakim jest instytucja więzienna. Probacja jako środek resocjalizacji w oparciu o społeczeństwo, w połączeniu z sensownym zaangażowaniem społecznym, zapewnia wymagane oddziaływanie społeczne, ekonomiczne oraz osobowościowe²⁷.

Probacyjny charakter polskiej kurateli sądowej implikuje formy i przyjmowane strategie realizowania poszczególnych zadań przez kuratorów sądowych. Zinkiewicz podkreśla, iż kurator niejednokrotnie wchodzi w dwie zasadnicze role względem rodziny podopiecznego. Mianowicie może wcielić się w rolę: doradcy rodziny i organizatora życia rodziny²⁸.

Podstawowym czynnikiem decydującym o efektywności realizowanych przez kuratora zadań jest motywacja podopiecznego do pozytywnych zmian, jak również kompetencje kuratora w przedmiocie selekcji metod stosowanych wobec podopiecznego²⁹.

Na niską efektywność pracy kuratorów sądowych mogą mieć wpływ czynniki stanowiące swoistą właściwość współczesnej cywilizacji. Wśród nich można wymienić m.in. (1) upadek lub znaczące/znaczące obniżenie aurytetytu takich „instytucji”, jak: rodzina, kościół, szkoła, a także instytucje związane z sądownictwem i resocjalizacją, (2) ujemny wpływ wychowawczy mass-mediów, w tym pornografii – w TV³⁰ oraz w Internecie³¹.

Beata Maria Nowak wskazuje, iż efektywność realizowania przez kuratorów sądowych swoich obowiązków jest uzależniona od czynników zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Do czynników zewnętrznych zaliczyć należy aspekty prawno-organizacyjne oraz społeczno-środowiskowe. Natomiast wśród czynników wewnętrznych wymienia predyspozycje osobowościowe kuratorów, orientację profesjonalną (motywy wyboru zawodu, poziom wykształcenia) oraz poziom kompetencji zawodowych (wiedza

²⁷ A. Baładynowicz, *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, „Probacja” 2009, nr 1, s. 15.

²⁸ *Ibidem*, s. 101–102.

²⁹ *Ibidem*, s. 67.

³⁰ A. Barzycka, *Zjawisko przemocy w telewizji i jego wpływ na małoletnich*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, nr 1, s. 47–55.

³¹ B. Kunicka-Michalska, *Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w Internecie: regulacje polskiego kodeksu karnego*, „Studia Prawnicze” 2005, z. 4, s. 77–108 oraz: W. Malesa, *Wirtualny seks za prawdziwe pieniądze: o prostytucji nieletnich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 7, s. 17–20.

i umiejętności)³². „Kompetencyjny model kształcenia, który dominuje obecnie w edukacji, zakłada, że efektem kształcenia i przygotowania zawodowego jest właśnie pakiet kompetencji osobowych, poznawczych, behawioralnie obserwowanych postaw do pracy w określonym obszarze aktywności”³³.

Dostrzec należy, że praca kuratora sądowego, w oparciu o nowoczesne metody realizacji dozoru i nadzoru, może okazać się trudna. Cele możliwe do osiągnięcia w przypadku używania tych metod wobec rodzimych dozorowanych czy nadzorowanych, w odniesieniu do cudzoziemców mogą okazać się nie do zrealizowania, w przypadku braku adekwatnej inwestycji w kompetencje międzykulturowe kuratorów sądowych oraz częstość i jakość kontaktów kuratorskich.

Mogą również zaistnieć sytuacje, w których tylko kontrolne podejście kuratora pozwoli osiągnąć cele dozoru czy nadzoru, szczególnie te podstawowe. Mając na przykład na uwadze różnice kulturowe, trudno oczekiwać łatwego podporządkowania się podopiecznego pochodzącego z kultury arabskiej wobec kobiety kurator.

Podsumowując, kuratorzy sądowi w zależności od rodzaju wykonywanej działalności mają możliwość wykorzystywania adekwatnych do zadań metod. Natomiast jednym z czynników wpływających na skuteczność oddziaływań są posiadane kompetencje zawodowe kuratorów. W przypadku dozorowanych i nadzorowanych cudzoziemców szczególnie istotne są kompetencje międzykulturowe kuratorów³⁴. By jednak zauważyć konieczność ich dostrzeżenia na szczeblu wykonawczym, warto poznać przynajmniej wybrane teoretyczne elementy zjawiska wielokulturowości.

3. Wielokulturowość, kontakt kulturowy

Wielokulturowość jest najczęściej określana jako „współwystępowanie na tej samej przestrzeni (albo w bezpośrednim sąsiedztwie bez wyraźnego rozgraniczenia, albo w sytuacji aspiracji do zajęcia tej samej przestrzeni) dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych kulturowych cechach dystynktywnych: wyglądzie zewnętrznym, języku, wyznaniu religijnym,

³² B.M. Nowak, *Jaki powinien być kurator sądowy? (w opinii rodziców młodzieży)*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 10, s. 25.

³³ M. Muskala, J. Kusztal, *Kurator sądowy...*, *op. cit.*, s. 32.

³⁴ M. Zamarlik-Mazurek, *Projekt badań nad dozorem kuratora sądowego wobec cudzoziemców*, „Probacja” 2019, nr 3, s. 172–177.

układzie wartości, które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi tego skutkami. Istotne jest też to, że postrzeganie odmienności odbywa się w optyce jednostek, niewielkich grup lokalnych, rówieśniczych czy sąsiedzkich³⁵.

Wielokulturowość, zdaniem Palecznego, jest „zjawiskiem polegającym na współwystępowaniu na ograniczonej przestrzeni dwu lub większej liczby grup o odrębnych językach, wyznaniach, obyczajach, tradycjach i systemach organizacji społecznej. Współwystępowanie kultur jest następstwem kontaktu kulturowego, powstającego na skutek podboju, kolonizacji, aneksji i migracji”. Jednocześnie, jego zdaniem, wielokulturowość „stanowi złożony rezultat procesu asymilacji i oznacza istnienie jakiejś płaszczyzny integracji i wspólnego obszaru kulturowego, jak i utrzymywanie się w niektórych wymiarach struktury społecznej odrębności oraz kulturowej autonomii grup etnicznych, religijnych, rasowych i ich członków”³⁶.

Zjawisko, jakim jest wielokulturowość, posiada sens dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, jego sens obiektywny „tkwi w wielości i różnorodności grup kulturowych, współwystępujących i zależnych od siebie w jakiejś przestrzeni terytorialnej, politycznej, społecznej, wyznaczonej najczęściej przez prawa funkcjonowania społeczeństw polimorficznych”³⁷. Natomiast sens subiektywny tego fenomenu „wiąże się z istnieniem całego zespołu cech psychokulturowych, poczynając od wyznaczonych przez dominujące wzorce kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej i orientacje na dominujące wzory kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej, postawy i orientacje na dominujące zespoły wartości, po ideologicznie ukształtowany stosunek do faktu różnorodności i wielości kultur wynikających z niego następstw społecznych, politycznych i ekonomicznych”³⁸.

Jak podaje Sowa-Behtane, pojmowanie wielokulturowości, jako „prostego skupienia kultur w przestrzeni” nie przystaje do rzeczywistości społecznej³⁹. W tym kontekście znaczenie ma pogląd Hanny Mamzer, która wskazuje, iż wielokulturowość to nade wszystko „zbiór zasad i procesów realizacji współżycia społecznego w warunkach realizacji pluralizmu etycznego i kulturowego, nastawionych przy tym na optymalizację stosunków społecznych przez

³⁵ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości*, w: *U progu wielokulturowości*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997, s. 69.

³⁶ T. Paleczny, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wyd. UJ, Kraków 2007, s. 211.

³⁷ *Ibidem*, s. 13.

³⁸ *Ibidem*, s. 13–14.

³⁹ E. Sowa-Behtane, *Rodziny wielokulturowe*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 14.

wyrównywanie praw i szans uczestnictwa, co pozwala na niwelację napięć i konfliktów⁴⁰. Jak przyznaje Sadowski, społeczeństwo wielokulturowe kształtuje się wskutek rozprzestrzeniania się sfery wolności i równości⁴¹.

Mając na uwadze przedmiot artykułu, jakim ostatecznie jest spotkanie podopiecznego (cudzoziemca) i kuratora sądowego, wyjaśnić należy poza wielokulturowością również pojęcie kontaktu kulturowego. W socjologii termin ten oznacza: „nawiązanie interakcji i stosunków społecznych przez zbiorowości żyjące w obrębie odmiennych kultur”⁴².

Kontakt kulturowy jest, jak wskazuje Paleczny, „rezultatem zetknięcia się i spotkania co najmniej dwóch ludzi lub grup o odmiennych charakterystykach kulturowych. Jednostki i grupy biorące udział w kontakcie są zwykle bardziej dynamiczne od innych bądź podlegają presji i działaniu sił zewnętrznych, zmuszających je albo do otwarcia swych granic kulturowych, bądź przemieszczenia się i zajęcia miejsca w innym społeczeństwie”⁴³. Kontakt kulturowy, według Palecznego, opiera się na: „negocjacji, dialogu, integracji i współpracy” lub odwrotnie, na: „rywalizacji, wrogości, konflikcie i dominacji jednej osoby lub grupy nad innymi”⁴⁴.

Jak wskazuje Sowa-Behtane, termin wielokulturowość jest stosowany zamiennie z pojęciami: międzykulturowość, różnokulturowość, pluralizm kulturowy, globalna wioska, transkulturowość czy multikulturalizm. Należy rozróżnić termin wielokulturowości od międzykulturowości. Pojęcia te są bliskoznaczne, jednak stanowią opis różnych relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi kulturami, funkcjonującymi w „konkretnej społecznej rzeczywistości”⁴⁵.

Szczepański i Śliz twierdzą, iż „wielokulturowość, jak i transkulturowość to współistnienie wielu różnych kultur w określonej przestrzeni społecznej. Ale wielokulturowość to różne kultury wchodzące ze sobą w wielopłaszczyznową interakcję. Międzykulturowość to wzajemne «uczenie się kultur», transkulturowość to przenikanie elementów różnych kultur, czego rezultatem jest nowa jakość kulturowa”⁴⁶.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 14.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2012, s. 313.

⁴³ T. Paleczny, *Meandry wielokulturowości; oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych – USA i Brazylia*, „Państwo i Społeczeństwo II” 2002, nr 2, s. 265.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ E. Sowa-Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 11.

⁴⁶ A. Śliz, M.S. Szczepański, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival czy wielokulturowe Street Party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4, s. 13, por. E. Sowa-Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 11.

Orzeł-Dereń podaje: „Skoro wielokulturowość definiowana jest jako występowanie w określonej przestrzeni dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych cechach kulturowych, w tym np. języku czy religii, należy zwrócić uwagę, że tożsamość tych grup kształtować się będzie zarówno w nawiązaniu do własnego rodowodu, jak i w kontekście grup koegzystujących, w przypadku migrantów – w odniesieniu do społeczeństwa większościowego. W społeczeństwie wielokulturowym jednostki są zmuszone do wchodzenia w nowe relacje i to na podstawie tych relacji kształtują się różne typy tożsamości. Wielokulturowość kształtuje tożsamość, ale tożsamość grup i jednostek wpływa na kształt społeczeństw wielokulturowych”⁴⁷.

Jak wskazano powyżej, termin wielokulturowości jest szeroki i można go rozpatrywać w wielu kontekstach. Na potrzeby artykułu takie przedstawienie tego zagadnienia musi być wystarczające. Już jednak pobieżna jego prezentacja daje możliwość dostrzeżenia specyfiki relacji dozorowany/nadzorowany – kurator, w przypadku kulturowej odmienności. Dozór kuratorski, w szczególności w sprawach karnych, odnosi się do pojedynczych osób, niemniej nadzór obejmuje już grupę osób, jaką jest rodzina. W przypadku kontaktu kulturowego będzie to na przykład rodzina emigrancka.

Bauman definiuje rodzinę jako „grupę osób połączonych więzami małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji, na ogół wspólnie zamieszkującą, i współdziałającą wewnątrznie odpowiednio do społecznie określonego i uznanego podziału ról i również społecznie określonego zestawu jej zadań”⁴⁸.

Wykluczeniem społecznym są zagrożone najbardziej takie grupy, jak: osoby niepełnosprawne, długotrwale bezrobotne, osoby opuszczające placówki opieki zastępczej, skazani opuszczający zakłady karne, imigranci.

Wobec powyższego konieczne jest stosowanie wobec imigrantów „instrumentów aktywnej integracji”, których zadaniem jest ponowne zaistnienie tych osób (również imigrantów) na otwartym rynku pracy oraz konsolidacja ze społeczeństwem. Do imigrantów są kierowane zatem propozycje, mające na celu zatrudnienie, otrzymanie wsparcia dochodowego, jak również likwidację barier utrudniających dostęp do praw i usług spo-

⁴⁷ K. Orzeł-Dereń, *Meandry wielokulturowości: tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2014, nr 2 (4), s. 46.

⁴⁸ E. Sowa-Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 16, za: Z. Bauman, *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*, PWN, Warszawa 1962, s. 250.

łecznych⁴⁹. Okólski zauważa, iż „kompleksowość obrazu europejskich migracji i związanych z nimi procesów integracyjnych uległa dramatycznemu zwiększeniu w latach 90. wobec restrykcji wprowadzonych przez inne kraje europejskie. Otwarcie granic państw Europy Środkowej i Wschodniej dla przepływu ludności wytworzyło ogromne ciśnienie migracyjne w tym rejonie”⁵⁰.

Golka natomiast wskazuje, że „rzeczywiste relacje pomiędzy przybyszami i krajem przyjmującym, które decydują o tym, jak przebiega proces integracji imigrantów w Polsce, realizują się na poziomie mezo- i mikrostruktur społecznych, jakimi są społeczności lokalne i rodziny. To w różnych sferach przestrzeni społecznej konkretnych społeczności lokalnych przybysze próbują odnaleźć swoje miejsce. Badanie konsekwencji tych globalnych procesów migracyjnych musi być zatem ujmowane także w wymiarze lokalnym – małych społeczności, rodzin, grup rówieśniczych czy sąsiedzkich”⁵¹.

Powracając jeszcze do rozważań nad podstawowymi modelami pracy kuratorów, warto zadać sobie pytanie, który z tych modeli jest faktycznie realizowany przez poszczególnych kuratorów sądowych. A idąc dalej, który jest właściwy, w odniesieniu do dozorowanych czy nadzorowanych cudzoziemców. Omawiana w artykule wielokulturowość, w szczególności w perspektywie ścisłej współpracy kuratora z podopiecznym, jest wyzwaniem, które w konwencji modelu kontrolnego wydaje się być niemożliwym do realizacji. Fakt istnienia różnic kulturowych wymaga większego zaangażowania kuratora, które charakteryzuje pozostałe trzy modele pracy kuratora. Nie sposób w tym miejscu wskazać jeden, teoretyczny zresztą, model, który będzie właściwy. Ten aspekt wymaga niewątpliwie dalszych naukowych badań. Przy czym nie czekając na ich rezultaty, mając na uwadze wagę problemu i jego podmiot, podkreślić należy konieczność zaangażowania się kuratorów sądowych i ich przełożonych w poszukiwanie i wdrażanie praktycznych rozwiązań, które spowodują, iż dozór czy nadzór nad cudzoziemcami nie będzie sprowadzał się jedynie do kontroli zachowania, bowiem jego skuteczność, szczególnie w przypadku cudzoziemców, może

⁴⁹ M. Ewertowska, *Program Operacyjny Kapitał Ludzki a kuratorzy sądowi*, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010, s. 403.

⁵⁰ M. Okólski, *Współczesne europejskie migracje międzynarodowe*, „Studia Socjologiczne” 2001, nr 1, s. 44.

⁵¹ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości...*, *op. cit.*, s. 54.

być jeszcze niższa niż w przypadku rodzimych podopiecznych czy wręcz znikoma. Zaangażowanie kuratorów w sprawowaniu dozorów, abstrahując od przyjętego modelu czy konwencji, z równoczesnym rozwojem profesjonalnych kompetencji międzykulturowych, wydaje się być jednym z wymogów skuteczności działań kuratorskich, a tym samym poznawania i przeciwdziałania zjawisku przestępczości cudzoziemców w Polsce.

Zauważyć również należy, że dozór i nadzór kuratorski nad cudzoziemcem będzie się cechował specyficznymi utrudnieniami. Wskazać chociażby należy, że tego rodzaju podopieczny częściej niż pozostali podopieczni może mieć niestabilizowaną sytuację w zakresie miejsca stałego pobytu i pracy zarobkowej. Pierwszy przypadek może powodować częstsze zmiany miejsca zamieszkania, a co za tym idzie w niektórych sytuacjach również zmianę kuratora.

Niewątpliwie nowym wyzwaniem kuratora sądowego w kontakcie z cudzoziemcami może okazać się znajomość i biegłość w poruszaniu się w obszarze legalizacji pobytu na terenie RP, chociażby w kontekście gromadzenia i składania dokumentów.

Szeroko rozumiane związki cudzoziemca z państwem jego pochodzenia powodować mogą w niektórych sytuacjach konieczność realizacji dozoru wobec osób przebywających za zgodą sądu poza granicami Polski. Sytuacje takie są znane polskiej kurateli, a ich liczba może niewątpliwie wzrastać. Zmianie może ulec nieco ich specyfika, chociażby ze względu na potencjalną motywację dozorowanego do powrotu na obszar RP.

Szereg aspektów, niewystępujących do tej pory w dużym natężeniu będzie wpływał na charakter pracy kuratora, jej efektywność, ale i ciekawość.

Podsumowanie

Przeprowadzony w artykule opis problematyki wielokulturowości oraz odniesienie go do pracy kuratorów sądowych, w kontekście podmiotu ich pracy, czyli dozorowanych i nadzorowanych cudzoziemców, miał za zadanie zasygnalizowanie problematyki. Osoby te to nie tylko dorośli, którzy dopuścili się czynów przestępczych, ale również rodziny objęte nadzorem kuratorów rodzinnych. Wielokulturowość stanowi wyzwanie dla wielu obszarów funkcjonowania społeczeństwa. Nieunikniona jest również konfrontacja z tym zjawiskiem kuratorów sądowych. Dlatego konieczne jest dalsze eksplorowanie tego obszaru zarówno na poziomie naukowym, ale

również nadzorczym, w celu przygotowania kuratorów sądowych do właściwej realizacji obowiązków służbowych również wobec tej specyficznej, ale i niewątpliwie istotnej z punktu widzenia rozwoju państwa Polskiego grupy społecznej, jaką są cudzoziemcy. Realizacja zadań przez kuratorów wobec tych osób wymaga zwłaszcza poszerzenia przez nich wiedzy merytorycznej o obszary związane ze stabilizacją sytuacji prawnej cudzoziemców w RP oraz rozwoju kompetencji międzykulturowych.

Bibliografia

Literatura

Bałandynowicz A., *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, „Probacja” 2009, nr 1.

Bałandynowicz A., *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4.

Barzycka A., *Zjawisko przemocy w telewizji i jego wpływ na małoletnich*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, nr 1.

Bauman Z., *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*, PWN, Warszawa 1962.

Bojar H., *Rodzina imigrancka w Polsce z perspektywy. Community studiem*, w: *Oblicza lokalności: ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewski, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2008.

Dragan A., *Polska jako kraj migracji*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2016.

Ewertowska M., *Program Operacyjny Kapitał Ludzki a kuratorzy sądowi*, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010.

Gogacz K., *Kurator sądowy wobec wyzwań i zagrożeń resocjalizacji skazanych w środowisku otwartym*, „Journal of Modern Science” 2015, Nr 1 (24), Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie.

Golka M., *Oblicza wielokulturowości*, w: *U progu wielokulturowości*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997.

Gwoździcka-Piotrowska M., Czajkowska-Ziobrowska D., *Zadania kuratora sądowego w procesie resocjalizacji*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Bezpieczna szkoła – Bezpieczny uczeń: Edukacja wobec zagrożeń szkolnych*,

red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007.

Informacja o wynikach kontroli – Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, LWR.430.001.2019, Nr ewid. 24/2019/P/18/105/LWR.

Kunicka-Michalska B., *Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w Internecie: regulacje polskiego kodeksu karnego*, „Studia Prawnicze” 2005, z. 4.

Ławrenow M., *Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy*, w: *Prawa człowieka. Humanistyczne zeszyty naukowe*, red. L. Wieczorek, z. 21, 2018.

Malesa W., *Wirtualny seks za prawdziwe pieniądze: o prostytutce nieletnich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 7.

Mały rocznik statystyczny Polski 2013, Warszawa 2013.

Muskala M., Kusztal J., *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 1.

Nowak M., *Jaki powinien być kurator sądowy? (w opinii rodziców młodzieży)*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 10.

Okólski M., *Współczesne europejskie migracje międzynarodowe*, „Studia Socjologiczne” 2001, nr 1.

Orzeł-Dereń K., *Meandry wielokulturowości: tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2014, nr 2 (4).

Paleczny T., *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wyd. UJ, Kraków 2007.

Paleczny T., *Meandry wielokulturowości; oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych – USA i Brazylia*, „Państwo i Społeczeństwo II” 2002, nr 2.

Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania, Dokument Zespołu ds. Migracji MSWiA, przyjęty przez Radę Ministrów RP 31.07.2012 r.

Prognoza ludności na lata 2008–2035, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009.

Sowa-Behtane E., *Rodziny wielokulturowe*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2012.

Śliz A., Szczepański M.S., *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival czy wielokulturowe Street Party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4.

Witkowska-Paleń A., *Model kurateli sądowej w Polsce i jego przemiany*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2005, t. 33, z. 1.

Zamarlik-Mazurek M., *Projekt badań nad dozorem kuratora sądowego wobec cudzoziemców*, „Probacja” 2019, nr 3.

Zinkiewicz B., *Rola kuratora sądowego w systemie wsparcia rodziny i dziecka w kryzysie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 8.

Akty prawne

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 1962 nr 10, poz. 49).

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 2020, poz. 347 t.j.).

Źródła internetowe

<https://sjp.pl/probacja>, dostęp: 22.05.2019.

https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf, dostęp: 15.01.2020.